

Nemzeti színeink és a moldvai csángómagyarok

Selmeczi Kovács Attila barátom figyelmébe!

A közelmúltban kezembe került egy „csángó népdal”, vagy legalábbis annak tulajdonított daltöredék, amire egyebet keresve találtam, s a maga módján a moldvai csángómagyarok *piros-fehér-zöld* tudatáról tudósít. Ettől indítatva állítottam össze ezt a rövid írást, elsősorban abból a célból, hogy magamat, de főként másokat a kérdés további megfigyelésére, kutatására készítsem, készítsek.

Az említett daltöredéket a Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin által összeállított *Csángó népzene* első kötetében találtam, és dr. Viola József jegyezte fel valamikor a 19. század első felében, mindenesetre 1840 előtt (Domokos–Rajeczky 1956). Ez a Viola József Marosvásárhelyen született 1770-ben és valahol Moldvában halt meg 1849-ben. Több moldvai fejedelem udvari orvosa, 1808 és 1834 között Mihail Sturdza bizalmasaként a moldvai kórházak főorvosa volt. Ebben a minőségében a moldvai csángómagyarok több települését is fölkereshette, s közelebbi kapcsolatba is kerülhetett velük, mert a Magyar Tudományos Akadémia népdalgyűjtő felhívására két, Târló melléki csángómagyar népdalt küldött, amik a *Tudománytár* 1840. évi kötetében meg is jelentek. Az egyikük így szól:

Ugyan mért lennék én szegény
Szósz-Târlói czángó legény?
Ninczen-e nekem egy bundám,
Sz hófehér színű harisznyám?

Övemet zöldre fesztettem,
Guczmám veresszel beszéltem,
Nem fáj nekem szem bú, szem kín,
Mert enyhít ez a három szín.

*Ez volt ám a czángó színe,
Amíg együtt vert a szíve.
De most nem ver együtt szíve,
Azért sok a czángó színe.*

Nem mernék megesküdni, hogy eredeti csángó népdallal van dolgunk. Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin minden megjegyzés nélkül veszi át a szöveget a *Tudománytár*ból, de a következő lapon közölt „forrófalvi csángó népdal”-t: *Czán-*

gómagyar, czángómagyar, / Mivé lettél czángómagyar... kezdettel, amiből a ma is énekelt Csángó himnusz lett, László Mihály következő megjegyzésével adja közre: „nem tartom néperedetűnek e dalt”. Elképzelhető tehát, hogy a „szósztažlói czángó legény” énekét sem a néptől gyűjtötte Viola doktor. Bár ki tudja? Hiszen az ellenkezőjét sem lehet bizonyítani, de talán nem is szükséges. Elégedjünk meg annyival, hogy a szöveget egy Moldvába került erdélyi orvos jegyezte föl a 19. század elején, aki vette magának a fáradságot, hogy beküldje az Akadémia felhívására. Ez már önmagában is figyelemreméltó dolog, a magam részéről több mint egy tucat Moldvában szolgáló kiváló magyar orvost ismertem és ismerek, de egyikük sem gyűjtött a csángómagyaroktól folklóranyagot.

A „sóstážlói czángó legény” dalba, vagy talán csak versbe foglalt érzése, értékrendje, a piros-fehérvzöld színektől támadt szívdobbanása elgondolkodtatott. Megjelentek előttem a moldvai magyarok piros-fehérvzöld színűre festett házai, a piros-fehérvzöld motívumokkal díszített kisbundák, inghímek, orsók és más használati tárgyak, pontosabban az az emlék, hogy *ilyenekkel is találkoztam* a moldvai csángómagyar falvakban. Természetesen nem volt módom, lehetőségem, meg kedvem se, hogy összehasonlítsam a moldvai magyar és román települések díszítőművészetének színhasználatát, néhány jelenségre azonban fel kellett figyelnem.

Mindenekelőtt arra, hogy a moldvai csángómagyaroknak egészen az utóbbi kéthárom évtizedig fogalmuk sem volt arról, hogy a piros, a fehér és a zöld a magyar zászló színvilága, ma úgy mondjuk: nemzeti színeink. A moldvai magyarok, akiknek különböző csoportjai a 14.-től a 18. századig kerültek mai lakóhelyükre, nem vitték, nem vihették magukkal a Kárpát-medencéből nemzeti színeink olyan egyértelmű és természetes ismeretét és használatának gyakorlatát, ami a Kárpát-medencén belüli magyarság körében is csak lassan, hosszú és még korántsem feltárt folyamat eredményeként alakult ki. Érdemes meghordoznunk tekintetünket ezen a folyamaton, nem csak azért, hogy lássuk és megértsük, a moldvai magyarok identitásának különös és törekeny voltát, hanem azért is, mert ez a tudás mindnyájunk nemzettudatát erősíti. A nemzeti színek törvényes megjelenési helye elsősorban a zászló, valamint bizonyos mértékben a címer. A magyar nemzeti színekkel történelmünk során két törvényünk foglalkozott:

- az 1847/48-as 21. Törvénycikk „ősi jogaiba” helyezte vissza nemzeti színeinket, anélkül azonban, hogy felsorolná őket.
- az 1949. évi alkotmánytörvény 68.§-a pedig egyszerűen megállapítja, hogy „A Magyar Népköztársaság zászlaja: piros-fehérvzöld színű lobogó, középen a Magyar Népköztársaság címerével.”

Mindkét törvényt évszázados, ha nem évezredes társadalmi gyakorlat, heraldikai folyamat előzte meg. Nem akarok belemerülni a „már az ókori népek” szindrómába, pedig hát azoknak is voltak zászlóik, birodalmi, törzsi, vagy nemzetségi jelképeik. Azok azonban elsősorban célszerű hadászati célokat szolgáltak: ütközetek esetében, ha kürtjelekkel nem boldogultak, zászlókkal adtak jelt, jeleket, alkalmanként pedig, ha több féle náción csapatai közösen harcoltak, például a keresztes háborúkban, az uniformis szerepét is betöltötték, megkülönböztető szerepük volt.

Az eurázsiai sztyepei kulturális közösségből érkező honfoglaló magyaroknak is megvoltak a maguk zászlói, s akárcsak a türk seregeknek, totemállatok képei „díszítették” a zászlórudakat, a miénket természetesen a turul. Ezekről az időkről azonban csak az évszázadokkal később született krónikákból kapunk hírt. Kézai szerint például Géza fejedelem koráig az Attila zászlajának tulajdonított hun (vörös alapon fekete turulmadaras), a keresztény magyar királyok idején pedig kettős keresztes, vörös-fehér csíkozású, úgynevezett árpádsávos zászlók alatt hadakoztunk. A középkorban minden magyar hadseregnek külön zászlója volt. II. Béla a 12. század elejének korából az almádi monostor birtokának összeírásában szerepel *praedium Zazlou* nevű birtok, vagy település. Kérdés, hogy milyenek lehettek a középkorban a magyar zászlók? A 12. századtól vannak adataink a zászló színéről, úgy tűnik, II. Andrásig vörös-fehér csíkos, aztán feltűnik a vörös szövetű, ezüst kettős keresztes változat is. A 13. század vége felé, III. András özvegyével Königsfeldbe került zászlók zöld selyemből készültek, fekete kettős kereszt van rájuk varrva, s az egyikén vörös és zöld, a másikon csak vörös szegélyszalagok lehettek. Mielőtt rájuk mondanánk, hogy íme a magyar piros-fehér-zöld, meg kell jegyezni, hogy vannak, akik ezeket a zöld szín miatt gyász-zászlónak tekintik. Hanem ismerünk 11. és 12. századi csatajeleneteket – igaz, hogy a 15. században keletkezett ábrázolásokon –, ahol a szembenálló felek egyike vörös lobogón zöld hármashalmon álló ezüst kettőskeresztes, a másik vörössel és fehérrel hétszer vágott (négy vörös, négy fehér csík) zászló alatt harcol.

Mohács után a királyi zászló magyar vonatkozásai egyre inkább elmosódtak, vagy inkább csak egy-egy főúr hadseregének zászlaján éltek tovább. A hadizászlók ismét a hovatarozást jelképezték, s jeladásra is használtattak. A lovassági és a gyalogsági zászlók méretükben is eltértek. A goroszlói csatában például, ahol Básta – és csatlósa, Mihály vajda – Báthory Zsigmonddal ütközött, 72 lovassági és 36 gyalogsági zászló került a császáriak kezébe. Ezek között volt vörös, fehér, zöld, kék, sárga és ibolyaszínű, továbbá vörös-fehér, vörös-kék, vörös-sárga zászló; sőt háromszínű is, többek között vörös-fehér-zöld is.

A 18. században még mindig *nem volt egységes zászlaja Magyarországnak*, de hát akkor tulajdonképpen nem is volt önálló, független Magyarország. Minden megyének más zászlaja volt, s a megyék által kiállított hadak is ezek alatt harcoltak. Ez volt a helyzet még Rákóczi korában is, a történészek nem kevesebb, mint hétféle típusú Rákóczi zászlót tartanak számon.

A sokszínűségben is uralkodó piros és fehér színhez a 17. században kezd kapcsolódni a magyar címer harmadik színe, a *hármashalom zöldje*. A szakirodalomban úgy fogalmazzuk, hogy ebben az időben *a három magyar szín összekapcsolódása sem megy ritkaságszámba*. De még hosszú időnek kell eltelnie, míg megjelenik 1743-ban Mária Terézia rendelete, miszerint a törzszászló fehér alapon vörös-zöld, a többi pedig zöld alapon vörös-fehér lángnyelvekkel, *tehát egyértelműen három színből: vörösből, fehérből és zöldből* tevődik össze. Ez időtől kezd a három magyar szín a zászlón kívül egyéb helyeken is feltűnni. I. Lipót (1640–1705) feleségének koronázásakor a templom lépcsőjét „pannonicus tricolor pannus” szal takar-

táak le, a kancellária iratait pedig a királynő uralkodásának első éveiben piros-fehérvözd fonállal kötötték le.

Mielőtt azonban mértéktelenül dagadni kezdene honfiúi keblünk, megjegyzem, hogy ez a piros-fehérvözd divat nem az udvar magyar érzelmét jelezte. A királynő sem a birodalmi színeket, sem a császári sast nem használta, hanem *családi színeit*, a vöröst és a fehérét választotta, amihez III. Károly vette fel a vözd színt a császári zászlóra. De miután Lotharingiai Ferencet császárrá választották, a bécsi kancellária is visszatért a fekete-sárga fonál használatára.

A *nemzeti zászlók*, mint a polgári állam jelképei, a 17. század legvégén, a francia forradalom után jöttek divatba, mégpedig francia mintára, kokárdából lett trikolóror formájában, három színre komponálva. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy azok a nemzetek, amelyek szorosban – szolgálisan – követték a franciákat, azok a kék-fehér-veres, netán a veres-sárga-kék kombinációt alkalmazták, akiknek pedig már akkoriban is voltak saját nemzeti színeik, mint a magyaroknak is, azokból alkották meg a maguk „trikolor”-ját. A trikolóror mintájú nemzeti zászlók leghamarabb ott jöttek létre, ahol Franciaország hatása cselekvőleg megmutatkozott, de még a velük elenséges érzelműek is hatása alá kerültek.

A *hagyományos magyar színekből* a francia trikolóror mintájára összeállított nemzeti zászlóra vonatkozó adatok szerint talán első képviselője lehetett az a piros-fehér-vözd szalag, amivel József nádor felesége, Alexandra Pavlovna 1801-ben feldíszítette Nógrád vármegye zászlaját. A *reformkor* idején aztán egyre inkább a nemzeti identitás jelképévé vált ez a három szín, megjelent a viseleten és különböző használati tárgyakon is. De a háromszínű nemzeti zászlóért még sokáig kellett küzdenie az osztrák fennhatóság alatt szenvedő magyarságnak. A 19. század első felének országgyűlésein újra és újra napirendre tűzték a címer és a zászló színeinek kérdését, de csupán 1848. április 11-én sikerült szentesíteni a XXI. Törvénycikk 1.§-ában, hogy „a nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba visszaállítatik”. Ez az „ősi jog” természetesen nem valami vérszerződést, Aranybullát, vagy Werbőczy-féle *Hármaskönyv*ben lefektetett kinyilatkozást jelentett, hiszen azok nem szabályozták a nemzeti színeket. Mégsem tekinthetjük pusztán formális, *emelkedett szóhasználatnak*, hiszen a piros (veres), fehér és vözd színek valóban évszázadok óta, a piros és a fehér pedig legalább egy évezrede a leggyakrabban és a legszívesebben alkalmazott és használt magyar színekombináció volt. És nemcsak a zászlókon, amik – mint láttuk – elsősorban királyi, főúri, hadviselési célokat szolgáltak. Hanem a népművészetben és egyáltalában a nép által használt tárgyakon is. Sietve előrebocsátom, hogy mindezt nem számítógéppel feldolgozott statisztikai adatok alapján mondom, a téma tudományos vizsgálatát reményeim szerint azok fogják majd elvégezni, akikben sikerült érdeklődést keltenem ezeknek a gondolatoknak a megfogalmazásával.

Ha azonban végiglapozzuk szerencsére szép számmal rendelkezésünkre álló néprajzi, népművészeti kiadványainkat – természetesen a színeseket –, *szabad szemmel* is feltűnik a piros, a fehér és a vözd szín gyakorisága, ha tudálékosan akarnám magam kifejezni, azt mondhatnám, hogy nemzeti színeink, különösen

pedig együttes alkalmazásuk tárgyi népművészetünkben mintha „túlreprezentált” volna. *Mintha* – hangsúlyozom –, hiszen nem számoltam meg egyetlen kiadvány képanyagának színeit sem, de hiszen mennyiben lenne reprezentatívnak tekinthető egy-egy kiadvány színeskép anyaga, az adott tárgyegyüttesre, vagy tájegységekre nézve. *Úgy tűnik, mintha* – mondom tehát nagy óvatossággal, de nem kevés elszántsággal.

S itt térek vissza írásom az elején idézett „Szósz-Tázlói czángó legény” szövegére, ami ugyan nem tekinthető föltétlenül autentikusnak, de ki sem zárható egyértelműen ennek lehetősége. *„Hófehér, zöld és veresz. Ez volt ám a czángó színe, Amíg együtt vert a szíve”* – olvashatjuk a dr. Viola József által gyűjtött – vagy talán költött – szövegben. Hiszen ha csak ez az egyetlen, meglehetősen bizonytalan adatunk lenne, nem szólhatnánk semmit. De említettem már, s képeken is bemutathatom, hogy milyen sokszor találkozunk Moldvában, csángómagyar közösségekben a piros-fehér-zöld szín alkalmazásával és használatával. Házfalaik, asszonyos kisbundáik, kendezőik, serveteik s más textíliák piros-fehér-zöld színvilága el kell gondolkodtasson bennünket. A Moldvában használatos *szoknya* (térdig érő posztókabát, *szokmány*) díszítéséhez 20 méter zsinór kellett, az ujjak végére *zöld, rózsaszín, fehér, égőpiros* gyapjúzsinórból készült, hurok alakú *csicsürgő* (zsinórdísz) került (Nagy J. 1981: 388.), igaz, hogy nem mindig együttesen alkalmazva, de használatuk mégis érzékelteti a moldvai magyarok ízlésvilágát.

Mert erről van szó! A Kárpát-medencén belül mondhatjuk egy központi ízléshatás, kisugárzás, tudatos elkötelezettség támasztotta és erősítette a nemzeti színek használatának erőteljesebb érvényesülését. A reformkorban, majd a szabadságharc idején vált általános nemzeti jelképpé, a millennium felemelő ünneplésében, s a 19–20. század győztes csatáiban és vesztes háborúiban nőtt eltéphetetlenül a szívünkhez. Iskolákban tanították, március tizenötödikén lobogtatták, tiltott ünnepeinken üldözték és rejtették.

De a csángómagyaroknál? Akik boldogtalan történelmük során mindebből ki-maradtak!? Akinek nem volt saját nemességük, polgárságuk, nem volt és ma sincs saját értelmiségük – legfőljebb néhány belőlük támadt és velük érző értelmiségi? Náluk vajon honnan való ez a közösségi értékrend? Honnan ezeknek a színeknek a különös kedveltsége? Mert hogy kedveltek, öntudatlanul is szívesen alkalmazottak, azt közöttük járva ma is láthatjuk.

Olyannyira, hogy az orsókkal házaló moldvai cigányasszonyok néhány évtizede még pontosan tudták – lehet, ma is tudják –, hogy a magyar falvak számára piros és zöld festékkel kell díszíteni az eladásra kínált orsót, az oláhoknak pedig késsel és veressel festették a portékát.

Olyannyira, hogy a lujzikalagori lányokat az 1940-es évek első felében – a vasgárdás időkben – csendőrök vitték be a mezőről, amiért piros-fehér-zöld színnel volt díszítve a katrinca alól kitetsző pendelyük széle, s órák hosszat vallatták őket, kinek a biztatására használják ezeket a magyar színeket.

Olyannyira, hogy a Szucsávától Konstancáig mindenfelé árult, fűzfavesszőből készült kasokat elkobozták a negyvenes években a pusztinaiktól, mert a román

csendőrök tudták azt, amit a csángók nem: ezek a színek a magyarságot is kifejezhetik.

Ők azonban nem tudták, s a legtöbbjük talán ma sem tudja. De öntudatlanul, ösztönösen, a lelkük mélyén, talán a génjeikben őrizve, mint Ady grófi szerűjén a zokogó koldusok és zsellérek, „*érik titkon, hogy az övék*” – őket jelképezi – ez a három szín: *a piros, a fehér és a zöld.*

